

ANTALYA'DA GELENEKSEL HAVA DURUMU TAHMİNİ YÖNTEMLERİ

Traditional Weather Forecasting Methods Use in Antalya

Doç. Dr. Hilmi DEMİRKAYA*

GİRİŞ

Halk bilimi 'Belirli bir ülkede yaşayan halka ait gelenekleri derinliğine inceleyen ya da bir ülke veya belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürü kendine özgü yöntemlerle derleyen, sınıflandıran, yorumlayan bir bilim dalıdır (Örnek, 2000: 15). Ergun (1996), Türk Dünyasında Altay Türklerinin folklorunda tabiat şekillerinin oluşumu ile ilgili halk inanışlarının günümüzde de canlı bir şekilde yaşandığını öne sürmektedir. Türk halk gelenekleri, Türk toplumunun çeşitli özelliklerini bir araya toplayan ve bu toplumsal özellikleri dışa vurarak, toplumsal yapımızı en iyi şekilde yansıtan uygulamalardır (Ekici, 2002).

Kutlu (1992), Anadolu göçer kültürünün halk kültürümüzdeki yeri ve önemini incelediği çalışmasında göçebelerin hayvancılığa dayalı ekonomik yaşamları ile kışlak ve yaylak arasında geçen yaşamlarını ele almıştır.

Yıldız, (1998: 49) Dede Korkut hikâyelerinde, kaba ağacın kurumasının ailenin veya kişinin başındaki sıkıntının, felaketin; yeşermesinin ise bu sıkıntının ortadan kalkmasının, bahtın, devletin sembolü olduğuna vurgu yapmıştır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan

güzergâh ve zaman dilimi içinde ortaya çıkan inanışlar süreklilik göstermiştir. Halk göğe ve gök cisimlerine, gökyüzünde meydana gelerek yeryüzünü etkileyen tabiat olaylarına, Türk inanç sisteminde bir statü kazandırmıştır (Turan, 2011: 50). Yıldırım'ın (1998: 19) çalışmasında, göçebe Oğuz Türklerinin hayatını içtimaî bakımdan son derece etkileyen tabiatın düşünce hayatını da etkilediği ifade edilmektedir. Aynı çalışmada, dağlar, ormanlar, ağaçlar, otlaklar, çiçekler, sular, ırmaklar, denizler, göller, yağmur, kar, bulut, gökyüzü, yıldızlar, ay ve güneş göçebenin dünyasındaki önemine vurgu yapılmaktadır.

Bu araştırmaya katılan kişilerin farklı derecelerde yörük kültürünü devam ettirdikleri düşünüldüğünde, yukarıda anlatılan göçebe kültürünün izlerine yoğun bir şekilde rastlanıldığı görülecektir.

Belirli bir coğrafi mekânda yaşamını sürdüren halk, gözlem ve yaşantılarına dayalı olarak binlerce yıllık kültürel birikimleri sayesinde, bitkileri ne zaman toprağa ekecekleri, ürünü ne zaman kaldıracakları, ağaçları ne zaman budamaları gerektiği, hayvanlarını ne zaman yaylaya, ne zaman sahile indirecekleri konusunda genel tecrübeler oluşturmuşlardır. Bu tec-

* Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, hdemirkaya@akdeniz.edu.tr

rübeler, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan vatandaşlar, modern meteorolojik verilerle birlikte, kendi toplumlarının kültürel birikimi sonucu ortaya çıkan geleneksel hava tahmini yöntemlerini kullanmaya devam etmektedirler (Gallacgac ve Balisacan, 2001).

Geleneksel hava tahmin yöntemleri, her zaman doğru sonuçlar vermemektedir, fakat bu yöntemlerden bazıları modern meteorolojik verilerle örtüşmektedir. Özellikle doğal afetle sonuçlanan ekstrem hava olayları genellikle geleneksel yöntemlerle kestirilebilmektedir. Hava tahmininde doğal çevre gözleminin de önemli bir yeri vardır ve hava olayları böcekleri, hayvanları, kuşları ve insanları etkiler. Bitki ve hayvanların içgüdüleri birçok çevresel faktörle bütünleşme eğilimi göstermektedir. Fenolojik olgu araştırmaları, hava tahmin yöntemlerinin geliştirilmesinde etkili bir faktör olarak kullanılabilir (Fagi ve Las, 1986).

Hava tahmini, modern meteorolojinin gelişmesinden önceki yıllarda Antalya'da yaşamını tarım ve hayvancılıkla sürdüren yerli halk için büyük bir önem taşımaktaydı. Özellikle tahıl bitkilerinin tohumunun ekimi için yağmurun ne zaman yağacağına tahmin edilmesi, alınacak ürün rekoltesi üzerinde etkili olmaktadır. Bu yüzden çiftçiler, tohumu ne zaman tarlaya ekmeleri gerektiğini iyi ayarlamak zorundaydılar. Bazı yıllar çiftçiler yanlış tahminlerde bulunmakta, olumsuz hava koşullarıyla karşılaşmakta ve tarlaya ektikleri tohumdan ya hiç ürün alamamakta ya da düşük

miktarda ürüne razı olmak zorunda kalıyorlardı.

Bitki, hayvan, böcek ve gök cisimlerini izleyerek hava durumu ve iklim tahmin yöntemleri yeryüzünün farklı bölgelerinde yaşayan toplumlar tarafından yüzyıllar boyunca kullanılmış ve halen de kullanılmaktadır. Her toplum, genç nesilleri halk kültürü konusunda bilgilendirmek ve milli kültürlerini gelecek kuşaklara aktarabilmek amacıyla gerekli çalışmaları yapmaktadırlar (Oğuz, 2008a). Bu konuda birçok araştırmacı çalışma yapmışlardır (Fagi ve Las, 1986; Galacgac ve Balisacan, 2001; Öz, 2002; Nedelcheva ve Doğan, 2011; Burt, 2002; Turan, 2011).

Doğal ortamla uyumlu bir şekilde yaşayan tüm yeryüzü topluluklarında olduğu gibi Antalya Yöresinde yaşayan insanlar da kültürel birikimlerinin eseri olan geleneksel tahmin yöntemleri sayesinde beklenmeyen hava koşulları ile baş etme yolları geliştirmişlerdir. Onların göstergeleri arasında; böcek, kuş ve hayvanların olağandışı davranışları, gökyüzü ve bulutların görünüşü ve bitkilerin fenolojisi gösterilebilir (Cayabyab ve De Guzman, 1998).

Bu bağlamda araştırmanın amacı, Antalya'da yaşamını sürdüren yerli halkın kullandığı geleneksel hava durumu tahmini yöntemlerini katılımcı görüşleri doğrultusunda belirlemektir. Çalışma, konuyla ilgili ileri düzeyde bilimsel araştırma yapacak araştırmacılara veri sağlaması ve Antalya'da yaşayan yerli halkın kültürel birikimi olarak kullandıkları geleneksel hava durumu tahmini yöntemlerinin ortaya

çıkarılması açısından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel bir çalışmadır. Olgubilim deseni ile şekillendirilen araştırmada (Yıldırım ve Şimşek, 2006) amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Punch, 2009). Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların dikkate alınmasıdır. Bu ölçüt ya da ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Katılımcılar belirlenmeden önce araştırmacı tarafından bir ölçüt listesi çıkarılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde ölçüt olarak, Antalya'nın farklı yerleşim birimlerinde yaşayan ve yörük kültürüne sahip olduğunu iddia eden bireyler çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Nitel araştırmanın doğası gereği, bu araştırma sonuçları genellenememekte, hava durumu tahminine ilişkin derinlemesine veriler sunmaktadır (Yaman, Çetinkaya Mermer ve Mutlugil, 2009).

Çalışma Grubu

Oğuz (2007), halkbilimi çalışmalarının ürün odaklı olmaktan çıkarılarak mekân odaklı hale gelmesi ve mekânın kültür aktarımındaki önemine dikkat çekmiştir. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken, halka inerek köyde halk bilgisi ürünlerini derlemeye çalışmanın yanında kent merkezinde yaşayan insanların da görüşlerine başvurulmuştur (Ersoy, 2012). Araştırmaya Antalya'da yaşamını sürdüren 43 kişi katılmıştır. Bunlardan 34'ü erkek ve 9'u kadından oluşmaktadır.

Katılımcılardan 5'i 20- 40 yaş aralığında, 16'sı 41-60 yaş aralığında, 20'si 61-80 yaş aralığında ve 2'si 81 yaşın üstünde yer almaktadır. Katılımcıların 28'i çiftçi, 6'sı ev hanımı, 5'i öğretmen ve 4'ü emekli bireylerden seçilmiştir. Katılımcıların 5'i Antalya il merkezinden, 12'si Manavgat ilçesine bağlı Belenobası köyünden, 17'si Serik ilçesi Aşağıoba köyünden, 4'ü Akseki ilçesi Çimi köyünden ve 5'i Demre ilçesi Belören köyünden seçilmiştir. Parantez içi kodlamada örneğin, K1 araştırmacı tarafından oluşturulmuş katılımcı kodunu tanımlamaktadır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışma, 2012 yılı Nisan ayında yürütülmüştür. Araştırmada, 'Geleneksel Hava Tahminleri Görüşme Formu' kullanılmıştır. Görüşülen katılımcılar, kendilerini ifade edebilecek ve kolay ulaşılabilmek özelliklerine sahip bireylerden seçilmiştir. Görüşme formu, araştırmacı tarafından hazırlanmış ve alan uzmanı üç öğretim üyesi tarafından kapsam geçerliği gözden geçirilmiş sorulardan oluşturulmuştur. Katılımcılarla görüşme yapılırken, gerektiğinde görüşme formunda yer alan soruların ayrıntılarına inebilmek için sondaj sorulara başvurulmuştur. Araştırmanın geçerliği, kodların ve kategorilerin elde edildiği katılımcı görüşlerinden birebir alıntılar yoluyla sağlanmıştır (Patton, 2002).

Verilerin Analizi

Veri analizi sürecinde nitel araştırma yöntemlerinde sıkça başvurulan 'içerik analizi' kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular beş kategori halinde sunulmaktadır. Bu kategoriler; hay-

van ve böceklerin hava durumu tahmininde kullanılması, hava olayları sonucu ortaya çıkan hayvan ve böcekler, hava durumu tahmininde kuşlar, hava durumu tahmininde bitkiler ve hava durumu tahmininde güneş, ay ve rüzgârın kullanılmasından oluşmaktadır.

Hayvan ve Böceklerin hava durumu tahmininde kullanılmasına ilişkin görüşler

Katılımcıların büyük bölümü hava durumu tahmininde böcekleri ve bazı hayvanları kullandıklarını gösteren ifadelerde bulunmuşlardır. Özellikle karınca, sinek, arı, sümüklü böcek ve salyangoz, yeşil ot kurbağası, kırlangıç kuşu, leylek, kelebek vb. katılımcılar tarafından vurgulanan böcek ve hayvanlar arasındadır. Bu kategoride yer alan bazı görüşler şunlardır:

(K1) Karasineklerin ısırması yağmur yağacağına işaret eder.

(K14) Karasineklerin yoğunlaşması yağmurun habercisidir.

(K20) Karıncaların yuvalarından dışarıya çıkması havanın ısındığının işaretidir. Sineklerin kapalı alanlara kaçması yağmurun geleceğinin işaretidir.

(K16) Karıncaların yuvalarından çıkması havanın ısındığını belirtir. Sineklerin kapalı alanlara kaçması havanın soğuduğunu ve yağmurun geleceğini bildirir.

(K2) Arılar, sıcak havanın habercisidir.

(K36) Arılar yuvalarına hızla girmeye başlarsa yağmurun habercisidir. Keçiler çok melerse yağmur yağar. Tavuklar kendi tüylerinin arasını karıştırırsa yağmur yağar.

(K43) Yağmur yağmazdan önce kaplumbağalar düzlükten, yüksek yerlere doğru çıkarlar. Arılar hızla kovanlarına girmeye başlarsa yağmurun habercisidir.

(K41) Yağmur yağacaksa, karıncalar yuvasından çıkmaz, çalışmaz. Kırlangıçlar uçmaz. Arılar kovanlarından çıkmazlarsa yağmura işaret eder.

(K5) Solucan ve salyangozların ortaya çıkması, yağmurun habercisidir. Kelebek ve leylekler, baharın habercisidir.

(K30) Siyah sümüklü böcekler ortalarda çok gezerse, yağmur yağar. Dağlardaki kuşlar ovadaki köylere doğru harekete geçiyorlarsa, kar yağacak demektir.

(K35) Çekirge, kelebek, kaz ve solucan sıcaklığın habercisidir.

(K8) Yeşil ot kurbağası yağmur yağacağı zaman çağıldar, karıncalar çok hareketli olur.

(K9) Yeşil ot kurbağalarının güneşli havada ses yapması yağmurun habercisidir. Bal arısının kovanından çıkmaması, yağmur yağacağına işaret eder. Karıncaların yuvasının ağzını kapatması yağmur yağacağını gösterir.

(K10) Karıncalar daha tempolu çalışırlar ve yuvalarının kapısını kapatırlarsa, bu durum yağmurun habercisidir.

(K12) Çam kese böceğinin hareketlenmesi yazın habercisidir. Karıncalar yuvalarının ağzını kuzeye açarsa poyraz olur, yuvanın ağzını güneye çevirirlerse yağmurun habercisidir.

(K13) Karıncaların yuvalarından çıkmaya başlamaları, yağmurun habercisidir.

(K15) Karıncalar, çok kırıntı taşırırsa yağmurun habercisidir. Karın-

caların yuvalarından dışarı çıkmaları yağmurun habercisidir.

(K18) Karıncalar, yağmur yağmadan önce yiyecekleri yuvalarına çekerler.

(K21) Kurbağaların çok ses yapması yağmurun habercisidir.

(K24) Karıncalar yuva yaptıkları zaman havalar ısınmış, yağmurlar bitmiş olur. Ağustos böceği yazın habercisidir.

(K31) Karıncaların çok çalışması yağmurun habercisidir. Karıncaların ortaya çıkması sıcaklığın, ortadan kaybolması ise soğğun habercisidir.

(K37) Karıncalar yuvalarının etrafını yükseltiyorlarsa yağmur yağar.

(K38) Karıncaların yaz aylarında yuvalarının ağzına yığıdıkları topraklar gereğinden yüksek olursa, kış sert geçecek demektir.

(K32) Kurbağaların çok ses çıkarması yağmurun habercisidir. Cırcır (Ağustos) böceği sıcaklığın geleceğine işarettir.

(K33) Kurbağaların çok ses çıkarması yağmurun habercisidir. Cırcır böceği sıcaklığın habercisidir.

(K34) Turgut kuşu, dere yakınında öterse yağmur yağar, dağ eteklerinde öterse poyraz çıkar. Kelebeklerin ortaya çıkması yazın habercisidir. Akbaba, sıcaklığın habercisidir. Karınca sıcaklığın habercisidir.

(K40) Kelebeklerin ortaya çıkması, leyleklerin gelmesi baharın habercisidir.

(K42) Yağmur yağacaksa kelebekler ve kırlangıçlar uçmaz.

(K11) Karakeçilerin dağda yiyeceklerine aşırı yüklenmeleri yağmur

yağacağına işaretidir. Çekirge sürüsü yağmur yağmadan önce ovadan ormanlık alana doğru hareket eder.

(K17) Böceklerin toplu halde uçuşması, yağmurun habercisidir.

(K19) Yusufçuk kuşlarının ötmesi yazın habercisidir. Yılan ve akreplerin ortaya çıkması yazın geldiğine işaretidir.

Hava olayları sonucu ortaya çıkan hayvan ve böceklere ilişkin görüşler

Araştırmanın katılımcıları bazı hava olayları sonucunda ortaya çıkan hayvan ve böcekler olduğunu belirtmişlerdir. Salyangoz, sümüklü böcek, akrep, yılan, karınca ve sinek katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan hayvan ve böcekler olmuşlardır. Bu kategoride yer alan bazı ifadeler şöyledir:

(K1) Yağmur yağıp güneş ortaya çıktıktan sonra salyangozlar duvara yapışırlar.

(K17) Yağmur yağdıktan sonra salyangozlar ortaya çıkar.

(K26) Yağmurdan sonra salyangozlar ortaya çıkar.

(K27) Sümüklü böcekler yağmurdan sonra ortaya çıkar.

(K31) Poyrazdan sonra akrep ortaya çıkar. Yağmurdan sonra salyangozlar görülür.

(K29) Havalar sıcak olursa zararlı böcekler daha çok görülür.

(K33) Poyrazdan sonra akrep ortaya çıkar. Sıcaktan sonra kaplumbağa ortaya çıkar. Yağmurdan sonra salyangoz ortaya çıkar.

(K34) Poyrazlı günlerde akrep ve yılan ortaya çıkar.

(K36) Poyrazdan sonra akrepler ortaya çıkarlar.

(K2) Karıncalar, sıcak havalarda ortaya çıkarlar.

(K10) Yağmurdan sonra kanatlı karıncalar ortaya çıkar.

(K12) Karıncalar, daha önceden yuvalarına taşıdıkları buğday tanelerini yağmur yağınca dışarı çıkarır, kuruyunca yuvaya geri taşır.

(K13) Karıncalar, yağmurdan sonra ortaya çıkarlar.

(K21) İlkbaharda yağmur yağdıktan sonra kanatlı karıncalar ortaya çıkar.

(K23) Yağmur yağdıktan sonra, solucanlar ortaya çıkar. Cırcır (Ağustos) böceklerinin sesleri artar.

(K24) Yağmur bittikten sonra karıncalar ortaya çıkar.

(K37) Eğer karıncalar yuvalarının girişini yükseltiyorsa ertesi günlerde yağmur yağacak ve ekinler biçilemeyecek, eğer yuvaları yükseltilmemişse düzse ertesi gün ekinler biçilebilir.

(K3) Hamamböcekleri çok sıcak havalarda ortaya çıkarlar.

(K1) Sinekler hava kötüleşince insana sarar.

Hava durumu tahmininde kuşların kullanılmasına ilişkin görüşler

Katılımcılar, göçmen kuşların hareketlerine, gelme ve gitme zamanlarına göre hava durumu tahmininde bulduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında yerli kuşlardaki davranış değişikliklerini izleyerek hava durumu tahminleri yaptıkları da anlaşılmaktadır. Bu kategoride yer alan bazı ifadeler şunlardır:

(K1) Kuşların göç etmesi havaların soğumaya başladığına, soğuk olacağına işaret eder.

(K7) Kuşların toplu göç etmesi, kışın habercisidir.

(K8) Yağmur yağmadan önce kuşlar toplu olarak beslenmeye hız verir.

(K9) Kuşların gözle görülebilecek şekilde aşırı beslenmesi uzun süreli yağışa, kuşların su birikintilerinde yıkanması don olayına işarettir. Kınalı denen kuş gelince kış gelmiştir.

(K10) Bölgemize göçmen kuş olarak gelen üveyikler Eylül ayında toplanmaya başlarsa ilk yağmurların habercisidir.

(K11) Kukumav (baykuş) kuşunun ötmesi poyrazın çıkmasına işaret eder.

(K12) Kınalı denen kuşun kışları Antalya'ya gelmesi. Peygamber kuşunun ilkbaharda Antalya'ya gelmesi.

(K13) Güvercinlerin çiftleşmesi yağmurların duracağına, baharın geldiğine işaret eder.

(K15) Turnaların göç etmeleri (öterek gitmeleri) havanın düzeleceğinin habercisidir.

(K16) Kırlangıçların suya yakın uçması yağmura işarettir.

(K17) Göçmen kuşların gelişi baharın geldiğini gösterir.

(K18) Bozlakların erken gelmesi kışın sert geçeceğine işarettir.

(K20) Kırlangıç kuşları aşağı yukarı uçmaya başlarsa yağmur olur.

(K22) Yağmur yağdıktan sonra serçeler ortaya çıkarlar.

(K25) Kuşlar sürü halinde çokça görülürse kışın sert geçeceğini söyledi büyüklerimiz.

(K26) Hava soğuduğu zaman bozlak kuşları gelir.

(K31) Keklik çok öterse yağmur çok yağar ve poyraz olayları görülür.

Kuşların ses tonlarını değiştirmeleri mevsimin değişeceğine işaretler.

(K32) Göçmen kuşların gelmesi sıcaklığın geleceğinin habercisidir.

(K33) Kırlangıç kuşları sıcaklığın habercisidir. Bozlak kuşu soğukun habercisidir.

(K34) Bozlak kuşları soğukun habercisidir. Kazlar ve dugguk kuşları sıcaklığın habercisidir.

(K35) Kazlar gelirse havalar ısınır. Kelebekler gelirse havalar ısınır. Kurbağalar çok ses çıkarmaya başlarsa yağmurun habercisidir.

(K36) Guguk kuşu ötmeye başlarsa bahar gelir. Göçmen kuşlar gelirse yazın geleceğinin, göçmen kuşlar başka bir yere göç ederse kışın geleceğinin habercisidir.

(K40) Göçmen kuşların erken göç etmeleri kışın erken geleceğinin habercisidir. Kurbağaların çok ses çıkarmaları kışın sert geçeceğini gösterir.

(K41) Karatavuk kuşu hava soğuk olacaksa farklı, olmayacaksa bir farklı ses tonunda öter. Kurbağalar da gece ayaz olacaksa ötmeyi, eğer ılık olacaksa çok öter.

(K43) Kırlangıç kuşlarının geliştiği baharın müjdecisidir.

Hava durumu tahmininde bitkilerin kullanılmasına ilişkin görüşler

Katılımcıların yörede bulunan bazı bitkileri hava durumu tahmininde kullandıkları ortaya çıkmıştır. Yerli halk hava durumu ve iklim tahmininde farklı bitkileri izlemişler ve bu bitkilerin yaprak, çiçek ve meyve verme durumlarına, zamanlarına göre yorumlarda bulunmuşlardır. Yöre halkının özellikle olağandışı hava olaylarının meydana gelebileceğini, bitki-

lerin rutinin dışında meyve vermesi, çiçek açması vb. özelliklerine bakarak açıkladıkları görülmektedir. Bu kategoride yer alan bazı ifadeler şöyledir:

(K4) Mersin, ayva gibi kış meyvelerinin mahsulü çok olursa kış kendini gösterir.

(K5) Papatya, gelincik, lale gibi bitkiler baharın habercisidir.

(K8) Havanın sert olması, bitkilerde meyve azlığına sebep olur. Havanın soğuk olması, hava yoluyla taşınan böcek türü zararlıları yok eder. Halk arasında 'kiriş' diye bilinen (soğanlı bir bitki) bitkide 'lök' denilen dal ve çiçekler olursa kış yağışlı ve soğuk geçer. Makiliklerin gilikli olması kışın sert geçeceğini gösterir. "Dut yaprağı döktü mü giyin. Dut yaprağı açtı mı soyun" halk deyişi.

(K10) Dut ağacının ani yaprak dökmesi kışı haber verir.

(K11) Tespih ağacının kiliğinin (meyvesi) çok olması, ardıç ağacı, kesme ağacının meyvesinin fazla olması kışın sert geçeceğine işaret eder. Susam bitkisi, olgunluk evresinde yağmur yağacak olursa gözeneklerini kendiliğinden kapatır. Zambak, gelincik ve lalenin çiçeklerini kapatması yağmurun geleceğinin işaretidir. Kardelen çiçeğinin açması ilkbaharın habercisidir.

(K12) Ardıç, Kesme ve tespih ağacı bitkisinin gilikleri (meyvesi) çok olduğunda kış sert geçer. Susam, yağmur yağacağı zaman gözeneklerini kapatarak içindeki susamı korumaya alır.

(K14) Ladin ağacı çok kozalak verirse kış çok olur. Mersin bitkisi bol meyveye durursa kış sert olur.

(K15) Ladin ağacının kozalakla-

rının çok olması kışın sert geçeceğini göstergesidir. Susam bitkisinin gözeneklerini kapatması yağmurun habercisidir.

(K18) Badem ağacının çiçekleri az olursa İlkbahar soğuk geçer.

(K19) Ayvaların büyük olması kışın şiddetli geçeceğini belirtir.

(K20) Kandil çiçeği çok çiçek açarsa kışın havalar ılıman geçer.

(K21) Badem çiçeği çok açtığında annelerimiz kışın sert geçeceğini söylerlerdi.

(K24) Badem ağacı çiçek açarsa ilkbahar gelmiştir.

(K26) Pıynar (Kermes Meşesi) bitkisinin palamudu bol olursa kış sert geçer.

(K27) Ayva bitkisi meyveyi çok verirse kış sert geçer.

(K28) Ayvanın çok olduğu dönemlerde kışın sert geçtiğini düşünüyoruz.

(K30) Dağ eriği ve buna benzer yabancı meyveler çok olursa kış sert geçer.

(K31) Kesme ağacının meyvesi (tohumu) fazla olursa yağmur kış aylarında fazla görülür ve kış sert geçer.

(K32) Kesme ağacı çok tohum tutarsa kışın çok yağmur yağar.

(K33) Pıynar (Kermes Meşesi) ve kesme ağacının meyvesi çok olursa kış ayı yağmurlu geçer. Yabancı çileğin meyvesinin fazla olması kış mevsiminde yağmur fazla olur. Yabancı badem ağacı erken çiçek açarsa yazın erken geleceğinin göstergesidir.

(K34) Kesme ağacının tohumu fazla olursa kış sert ve yağışlı geçer.

(K35) Kiraz ağacı az meyve tutarsa hava sıcak olur, çok meyve tutarsa

hava soğuk olur. Kesme ağacı çok tohum tutarsa kış yağışlı geçer.

(K36) Kesme ağacının tohumu fazla olursa yağmur çok olur. Alıcın meyvesi fazla olursa yağmur çok yağar. Yabancı çileğin meyvesi çok olursa kış yağışlı geçer.

(K37) Menekşelerin ortaya çıkmasıyla baharın geldiğine, ayvaların çok olması kışın sert geçmesine delalet eder.

(K40) Ayvanın çok olması kışın sert geçeceğine işaret eder.

(K41) Selvi ağacının yaprakları yukarıdan aşağı dökülüyorsa kış sert geçecek, eğer aşağıdan yukarı dökülüyorsa kış yumuşak ve yağmurlu geçecek anlamına gelir. Meşe ağacının palamudu çok tutması kışın çok yağışlı olacağını habercisidir.

(K42) Mersin ağacının tomurcuğu (çiçeği) çok olursa kış çok olur. Pıynar bitkisinin palamutu çok olursa kış sert geçer.

(K43) Ahlatın meyvesi çok olursa kış sert geçer. Badem ağacı bir yıl Mart ayında çiçek açıyorsa, ertesi yıl Nisan ayında çiçek açar.

Hava Durumu tahmininde Güneş, Ay ve Rüzgârın kullanılması-na ilişkin görüşler

Katılımcılar ay, güneş ve rüzgârın görünüşü ve durumuna bakarak hava durumu tahmininde bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, ayın şekli ile bitkilerin fenolojisi arasında sıkı bir ilişki olduğunu iddia etmişlerdir. Bu kategoriye ait ifadeler aşağıda verilmiştir:

(K1) Gece ay yeryüzünü aydınlatıyorsa yeteri kadar parlaksa ertesi gün güneşli olacağını, ama kapalıysa bir kısmını bulutlar kaplamışsa ve zifiri

karanlık varsa ertesi günün bulutlu ya da yağışlı olacağını düşünürüm.

(K3) Ay, çok parlak olduğunda güneşli bir gün olacağı tam tersi olduğunda da havanın kapalı olacağını düşünürüm.

(K4) Güneş ve ay parlak olursa hava rüzgârlı olur, hava rüzgârlı olunca da yağmur yağmaz. Güneş ve Ay'ın etrafı sisli olursa yağmurun yağacağını işaretidir.

(K5) Rüzgâr kuzeyden eserse soğuk olur, güneyden (deniz) eserse yağmur gelir.

(K8) İlkbaharda Gök ayının eskisi (14-30. Gün) meyve ağaçları, bağların budama zamanıdır. Çok meyve tutar. Çünkü ağaca su yürümeden budanır. Ayın eskisinde kesilen bir ağacın odunu çürümez. Ayın yenisinde kesilirse kurtlanır ve çürür.

(K9) Hicri aya göre, ayın yenisi (1-14. Günler arası) kışın yağmurlu, yazın puslu geçmesine, ayın eskisi (14-30. Günler arası) kışın donlu yazın poyrazlı geçmesine işaretir. Kuzeyden esen rüzgârın kışın nemsiz soğuk hava getirmesine, yazın ise çok sıcak hava getirmesine sebep olur. Rüzgârın (güneyden) kışın esmesi ılıman olması, yazın serin olmasına etki eder. Kış güneşi çok parlak ve yakıcı olursa yağış gelir.

(K10) Kış geceleri ay iyi aydınlatıyorsa, gece soğuk olur. Rüzgâr, kuzeyden eserse nem düşük olur ve yağmur yağmaz. Rüzgâr, güneyden eserse nem daha yüksek olur ve yağmurun yağması yakındır.

(K11) Ayın etrafının havlulanması yağmurun yağacağına işaret edilirdi. Kış günlerinde güneşin aşırı sıcak olması yağmurun yakın oldu-

ğuna işaretir. Kış günlerinde soğuk rüzgârların aniden durması yağmurun habercisidir.

(K12) Ay, yeni doğduğunda açık ağzı kibleye dönükse kış yağışlı geçer. Rüzgar, deniz tarafından eserse yağmurun habercisidir.

(K13) Deniz yelinden rüzgar eserse yağmur çabuk gelir.

(K15) Ay'ın yeniyken etrafının havlulanması (kapanması) ya da ağzının aşağı gelmesinin kışın sert geçmesinin ve yağmurun habercisi olduğunu biliyorum.

(K16) Ay hilal şeklindeyken, yukarı bakarsa kurak, yere bakarsa yağış getireceğini bildirir.

(K17) Güneş batarken, etrafı kırmızıya yakınsa poyraz eser.

(K19) Güneşin doğmasına yakın gökyüzü kırmızı olursa poyraz eser.

(K20) Ay'ın etrafındaki çember aya yakın olursa yağmur erken gelir.

(K21) Deniz yeli eserse yağmur olur, poyraz eserse bulutu dağıtır ve yağmurun yağmasını engeller.

(K22) Rüzgâr, deniz tarafından eserse yağmur yağar.

(K24) Ay'ın hilal şeklinin uçları yukarıya doğruysa mevsim kurak geçer. Ayın kenarlarında çember oluşursa yağmur kısa zamanda yağar.

(K26) Rüzgar güneyden estiği zaman güneyden yağmur geleceği, kuzeyden eserse sert soğukların geleceği tahmin edilir.

(K31) Ay, hilal şeklinde iken denize bakarsa yağmur yağar, havaya bakarsa poyraz eser.

(K32) Ay'ın etrafı bulutlarla çevrili olursa yağmur yağar.

(K33) Ay'ın konumuna göre hava olaylarını tahmin ediyoruz. Ay denize

doğru bakarsa hava yağmurlu, havaya (yukarıya) bakarsa hava kuru ve poyrazlı olur. Rüzgar doğudan ve güneyden eserse yağmur yağar.

(K34) Ay'ın hilal şekli yukarı bakarsa hava poyrazlı olur. Ayın etrafında onu saran bir tabaka varsa yağmur yağar. Ay hilal şeklinde iken denize bakarsa yağmur yağar.

(K35) Ay hilal şeklinde iken denize bakarsa yağmur yağar, yukarı (havaya) bakarsa hava poyrazlı olur.

(K36) Güneşin doğduğu yerden bulut kızarırsa hava yağmurlu olur. Akşam bulut kızarırsa hava poyrazlı geçer. Ay hilal şeklinde iken deniz kısmına bakarsa hava yağmurlu olur, havaya (yukarıya) bakarsa hava kuru (poyrazlı) olur.

(K41) Eğer poyraz kışın eserse havayı soğutur, yazın eserse aksine havayı ısıtır.

(K43) Kuzeyden esen rüzgarlar soğuk ve sert, güneyden esen rüzgarlar ise ılıktır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bitki ve hayvanlardaki davranış değişikliklerini temel alan geleneksel hava ve iklim tahmini yöntemleri, nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde modern teknoloji sayesinde geleneksel yöntemler, eski önemini kaybetmiştir. Buna rağmen, özellikle kırsal kesimde geleneksel yöntemleri ısrarla kullanmaya devam eden ya da modern tekniklerin yanında geleneksel yöntemleri de kullanmaya devam eden insanlar bulunmaktadır.

Geleneksel hava tahminlerinde, belirli hayvanların alışılmışın dışında gösterdikleri davranışlar yağmurun

ve yağmur mevsiminin başlaması veya sıcak hava ve sıcak mevsimin işareti olarak ortaya çıkmıştır. Karasineklerin yoğunlaşması, karıncaların yuvalarının etrafını yükseltmeleri, arıların hızla yuvalarına girmeleri, kaplumbağaların yüksek yerlere çıkmaları, sümüklüböcek ve salyangozların ortaya çıkması, yeşil ot kurbağasının sesini yükseltmesi, karakeçilerin dağda yiyeceklere aşırı yüklenmeleri genellikle yağmurun başlayacağına işaret olarak algılanmaktadır.

Yukarıda bahsedilen sonuç, Galacgac ve Balisacan'ın (2009) makalesinde değinilen hususlarla örtüşmektedir. Galacgac ve Balisacan'ın (2009) çalışmasında yağmur mevsiminin gelmesinin işareti olarak karıncaların topluca yuvalarından daha önce depoladıkları yiyecekleri tahliye etmeleri, arı ve kuşların grup halinde dağlara doğru göç etmeleri ve bataklıklarda yaşayan kurbağaların yüksek ses çıkarmaları gösterilmiştir. Öz'ün (2002:381) hazırladığı 'Antalya-Manavgat ilçesi halk kültürü üzerinde bir inceleme' adlı çalışmasında yer alan "koyun yayılıma ota çok sararsa yemeye çok başlarsa yağmur yağacak demektir" ifadesi ile paralellik gösteren açıklamalara bu çalışmada da rastlanmaktadır. Yine aynı çalışmada "Kırlangıçların yere yakın uçmaya başlaması yağmur yağacağına işarettir" ve "Karınca yuvalarının üstündeki yığınların çokluğu yıldan yıla farklılık gösterir. Bu toprak tabakasının çokluğu, kış mevsiminin sert ve uzun geçeceğini belirtir" ifadesi yer almaktadır.

Katılımcılardan elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle ulaşılan bulgular, bazı hava olayları sonu-

cunda, araştırma yöresinde yaşamını sürdüren bazı hayvan ve böceklerin yoğun bir şekilde ortaya çıktıklarını göstermiştir. Yağmur yağdıktan sonra sümüklü böcek ve salyangozların ortaya çıkması, poyrazdan sonra akrep-lerin ortaya çıkması, sıcak havalarda zararlı böceklerin daha yoğun görülmesi, yağmurdan sonra solucan ve kanatlı karıncaların ortaya çıkması vb. bu duruma örnek olarak verilebilir.

Yukarıda verilen sonuç, Burt'un (2002: 180) bulgularıyla uyumluluk göstermektedir. Burt'e (2002) göre; hava koşulları, herhangi bir yerdeki böcek hareketliliğini artırabilir. Örneğin; sıcak ve güneşli hava yaprak bitlerini ortaya çıkmaya cesaretlendirirken, sıcak ve nemli ortamlarda sümüklü böcek ve salyangozların sayısı nispeten artar.

Yukarıdakine benzer bulgulara Inwards'in (1893) çalışmasında da rastlanmaktadır. Böcekler ve diğer omurgasızların davranışları da hava koşullarına göre farklılaşabilmektedir. Örneğin, fırtına öncesinde arı ve karıncaların daha hareketli, örümceklerin ise ağlarını daha kısa ve güçlü kurdukları rapor edilmektedir.

Gallacac ve Balisacan (2011: 12) araştırmasında “yağmur yağmaya başlamadan önce kurbağalar çok ses çıkarırlar” ifadesi ile benzerlik gösteren birçok ifade yer almaktadır. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: “(K32) Kurbağaların çok ses çıkarması yağmurun habercisidir.” ve (K33) Kurbağaların çok ses çıkarması yağmurun habercisidir”.

Kuşların grup halinde hareket etmeleri, göçmen kuşların gelmeleri ya da gitmeleri, kuşların beslenme

yoğunluğu ve bazı kuşların olağandışı davranışları bazı hava olaylarının habercisi olarak değerlendirilmiştir. Göçmen kuşların erken göç etmeleri kışın erken geleceğine, kırlangıç kuşlarının baharın müjdecisi olduğuna, bozlak kuşlarının soğğun, göçmen kuşların gelmesinin sıcaklığın geleceğine işaret olduğu bu durumun örnekleri arasında karşımıza çıkmaktadır.

Welty (1982) araştırmasında, bazı kuşların ve arıların yağmur mevsiminin başlamasıyla birlikte dağlık alanlara doğru topluca uçmaya başladıklarını vurgulayarak, kuş ve arıların göç etme davranışlarında kendilerini güvende hissedebilecekleri iklim bölgelerine gitme içgüdüsünün olduğunu belirtmiştir. Bu tespit, araştırmanın bulgularını desteklemektedir. Şöyleki; (K1) “Kuşların göç etmesi havaların soğumaya başladığına, soğuk olacağına işaret eder”, ve (K7) “Kuşların toplu göç etmesi, kışın habercisidir” ifadeleri bunu kanıtlamaktadır.

Yerli halkın bitkilerle ilgili bilgisi genellikle fazladır. Fakat bu bilgi yörede bulunan bitkilerle sınırlıdır. Kırsal kesimde yaşayan insanların günlük yaşamlarında hava tahmini önemli bir yere sahiptir. Yetiştirdikleri ya da faydalandıkları bitkilerden elde edebilecekleri verim üzerinde hava durumu değişikliklerinin etkisi büyük olduğundan bitki gözlemleri onların temel bilgi kaynağıdır. Bu insanlar, yüzyılların birikimi olarak karşımıza çıkan bitki gözlemleri yoluyla, hava tahminlerinde bulunmaktadırlar. Mersin ve ayva gibi bitkilerin meyveleri bol olursa, tespih ağacı, ardıç ağacı, kesme ve pıynar ağacının gilikleri çok olursa

kışın sert geçmesinin beklenmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Yukarıda ulaşılan sonuç, Öz'ün (2002:381) çalışmasında ortaya konulan bulgularla örtüşmektedir. Nitekim bahsedilen çalışmada "Meşelerin palamutu bol tutması kışın zor geçeceğine işarettir" ifadesi yer almaktadır.

Nedelcheva ve Doğan (2011: 92) 'Bulgaristan halk geleneğinde hava ve iklim tahmininde bitkilerin kullanımı' adlı çalışmalarında elde ettikleri bulgularla bu çalışmanın bulguları paralellik göstermektedir. Nitekim bu çalışmada yer alan "Kandil çiçeği bol çiçek açarsa, kış iyi geçer" ifadesinin benzeri, (K20) "Kandil çiçeği çok çiçek açarsa kışın havalar ılıman geçer" araştırmada da bulunmaktadır. Yine Nedelcheva ve Doğan'ın (2011:92) çalışmasında geçen "Yabani elma ve alıç bol olursa kış sert geçer", "yaban eriği bol olursa kış sert geçer" ve "eğer yazın yaban eriği bol olursa, kış sert ve uzun geçer" ifadeleri ile bu çalışmada ortaya çıkan (K30) "Dağ eriği ve buna benzer yabani meyveler çok olursa kış sert geçer", (K43) "Ahlatın meyvesi çok olursa kış sert geçer" ifadeleri uyumluluk göstermektedir.

Nedelcheva ve Doğan'ın (2011: 93) çalışmasında "meşe ağacı bol palamut verirse, kış sert ve karlı olur" ifadesi geçerken, benzer ifadeler (K33) "Pıynar (Kermez Meşesi) ve kesme ağacının meyvesi çok olursa kış ayı yağmurlu geçer" ve (K26) "Pıynar bitkisinin palamutu bol olursa kış sert geçer" bu çalışmada da yer almaktadır.

Ay ve güneşle ilgili inanışlar Orta Asya'dan Anadolu'ya süreklilik göstererek yaşamaya devam etmiştir (Turan, 2011: 52). Güneş, ay ve yıldızlara

olan saygı Türklerin günlük yaşamını oldukça etkilemiştir. Örneğin Hunlar, herhangi bir işe başlarken güneşin ve ayın durumuna bakmışlardır (Türkmen, 1974:159).

Ay ve güneşin görünüşü, rüzgârın esiş yönü ve hızı gibi göstergeler hava durumu tahmininde yerli halkın çok kullandığı yöntemlerdir. Ayın evreleri, ayın yukarı ya da aşağı bakıyor olması, ayın çevresinin bulutla kaplanmış gözükmesi, güneşin parlak ya da kapalı görünmesi bazı hava olaylarının habercisi olarak algılanmaktadır. Güneş ve ayın parlak olmasının havanın rüzgârlı olacağına, ayın etrafının bulutlanması yağmurun yağacağına, kuzeyden esen rüzgârın kışın nemsiz soğuk hava getireceğine yönelik görüşler yoğunluk göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen bulgularla Eyuboğlu'nun (1987. 57) "Ay hilal biçiminde iken iki ucu aşağı olursa o ay yağmurlu, yukarı olursa kurak olur" bulgusu ile örtüştüğü görülmektedir.

Bu araştırmada yer alan (K8) "İlkbaharda Gök ayının eskisi (14-30. Gün) meyve ağaçları, bağların budama zamanıdır. Çok meyve tutar. Çünkü ağaca su yürümeden budanır. Ayın eskisinde kesilen bir ağacın odunu çürümez. Ayın yenisinde kesilirse kurtlanır ve çürür." ifadesi ile Öz (2002:380) "Ayın başladığı an, yani hilalin ilk görüldüğü vakit ayın yenisi olurken dolunaydan sonraki zamanlar ise ayın eskisi olur. Ağaçlar ayın eskisinde budanır" ifadesi ile örtüşmektedir.

Kutlu'nun (2009) da önerdiği şekilde; halk kültürü dersi, insanımızın toplumsal ve kültürel yaşamın farklı alanlarında düşünce, eğilim, tutum ve

davranışları yansıtan, besleyen kaynak durumunda olan bir kültür dersi olduğundan zorunlu bir ders olarak farklı eğitim kademelerinde okutulmalıdır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, doğal ortamlarda ve ekstrem koşullarda hayatta kalabilme stratejileri üzerine araştırma yapan bilim insanları tarafından kullanılabilir.

Geleneksel hava durumu tahmin yöntemlerinin Antalya ve Türkiye genelindeki durumunun ayrıntılı olarak ortaya çıkarılacağı araştırma projeleri gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Burt, P. J. A. "Weather and Pests", *Weather and Pests*, 57(2002): 180-184.
- Cayabyab, F.F. and A. C. De Guzman. *Natural Disaster Mangement Among the Ibanags, Gaddangs, Bugkalots and Ivatans*. Project 2. DOST-PCARRD, 1998.
- Ekici, Metin. "Tire Yöresi Yağmur Duası Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme", *Milli Folklor*, 56(2002): 46-53.
- Ergun, Metin. "Dağlarla İlgili Altay Türk Efsaneleri", *Milli Folklor*, 31/32 Güz/Kış(1996): 66-71.
- Ersoy, Ruhi. "Halkbilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak "Alan Araştırması" Kavramını Yeniden Düşünmek", *Milli Folklor*, 94(2012): 5-14.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki. *Anadolu İnançları, Anadolu Üçlemesi I*. Ankara: Geçit Kitabevi, 1987.
- Fagi, A. M. and I. Las. *Implications of Rice-Weather Studies for National Programs*. In: *Weather and Rice*. Proceedings of International Workshop on the Impact of Weather Parameters on Growth and Yield of Rice. April 7-10 1986. IRRI.
- Galacgac, Evangeline S. and Criselda M. Balisacan. "Traditional Weather Forecasting Methods in Ilocos Norte", *Philipp J Crop Sci.*, 26 (2001): 5-14.
- . "Traditional Weather Forecasting for Sustainable Agroforestry Practices in Ilocos Norte Province, Philippines", *Forest Ecology and Management*, 257 (2009): 2044-2053.
- Inwards, R. *Weather – Lore: a Collection of proverbs, sayings, and rules concerning the weather*. London: Caliver Books, 1893.

- Kutlu, M. Muhtar. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Eğitime Yönelik İlk Adım: Halk Kültürü Dersi", *Milli Folklor*, 82(Yaz 2009): 13-18.
- . "Yaşayan Bir Atlı-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü", *Milli Folklor*, 14(1992): 16-22.
- Nedelcheva, Anely and Yunus Doğan. "Usage of Plants for Weather and Climate Forecasting in Bulgarian Folk Traditions", *Indian Journal of Traditional Knowledge*, 10 (2011): 91-95.
- Oğuz, M. Öcal. "Folklor ve Kültürel Mekan", *Milli Folklor*, 76 (Kış 2007): 30-32.
- . "UNESCO ve Geleneğin Ustaları", *Milli Folklor*, 77(Bahar 2008): 5-9.
- Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Öz, Halis. "Antalya-Manavgat İlçesi Halk Kültürü Üzerinde Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2002.
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*, (3. Edition). California: Sage Publications, 2002.
- Punch, Keith F. *Introduction to Research Methods in Education*. Thousands Oaks: Sage Publications, 2009.
- Şanher, Nevin; Menekşe Cömert ve Figen Durlu Özkaya. "Gençlerin Türk Mutfağına Bakış Açısı", *Milli Folklor*, 94(2012): 152-161.
- Turan, Fatma Ahsen. "Orta Asya'dan Anadolu'ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları", *Milli Folklor*, 90 (2011): 49-59.
- Türkmen, Fikret. *Türk Halk Hikayelerinde Gök-yüzü ile İlgili Alegoriler*, Ankara, 2. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 1974.
- Welty, Joel Carl. *The Life of Birds (3rd edition)*, Philadelphia, W.B. Saunders, 1982.
- Yaman, Erkan; Ezgi Çetinkaya Mermer ve Şenur Mutlugil. "İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Etik Davranışlara İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Araştırma", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17 (2009): 93-108.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.
- Yıldırım, Dursun. "Dede Korkut ve Yunus Emre'de Hayat, Tabiat, Tanrı ve Ölüm", *Milli Folklor*, 37(1998): 17-22.
- Yıldız, Naciye. "Dede Korkut Hikâyelerinde ve Manas Destanında Ağaç", *Milli Folklor*, 37(1998): 47-50.